

Η ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ ΚΑΤΑ EMIL BRUNNER

ὑπό

Π. Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΟΥ

Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Τὸ ἀνθρωπολογικὸν πρόβλημα εἶναι ἀναμφιβόλως, ὡς ὑπέδειξε μάλιστα ὁ Max Scheler, τὸ κεντρικὸν τοῦ καθ' ἡμᾶς αἰῶνος πρόβλημα, πρὸς ὃ τυχάνει συναφῆς ἢ συνέχουσα τὸν σύγχρονον ἄνθρωπον βαθεῖα ἀγωνία, ὅπως μάθη τίς εἶναι, πόθεν ἔρχεται, ποῦ πορεύεται καὶ τίς ὁ προορισμὸς αὐτοῦ· καταφανῆς δὲ εἶναι καὶ ἡ προσπάθεια πρὸς δημιουργίαν νέας φιλοσοφικῆς ἐπιστήμης (ἀνθρωπολογίας) ἐρευνώσεως τὸν ὅλον ἄνθρωπον ἔν τε τῇ πολυμερείᾳ καὶ τῇ ἐνότητι αὐτοῦ. Καίτοι δὲ εἰς τὸ πρόβλημα τοῦτο ἔκπαλαι στρέφει τὴν προσοχὴν αὐτῆς, ὡς εἶναι εὐδὴλον, πρὸ παντὸς ἡ Θεολογία, ἐν τούτοις ἡ νεωτέρα θεολογικὴ γραμματεία ἔστερεῖτο συστήματος χριστιανικῆς ἀνθρωπολογίας. Τὸ σπουδαῖον τοῦτο κενὸν ἀνέλαβε νὰ πληρώσῃ διὰ τῆς προσφάτου μνημειώδους μονογραφίας αὐτοῦ *Der Mensch im Widerspruch* (Berlin, 1937, σελ. XV + 572) ὁ Emil Brunner⁽¹⁾, καθηγητῆς τῆς συστηματικῆς θεολογίας ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῆς Ζυρίχης, ἀναγνωριζόμενος ὡς εἰς τῶν μεγίστων θεολόγων τῆς ἐποχῆς ἡμῶν. Ὁ ἀνὴρ οὗτος συνδυάζων μετὰ τῆς ἀρτιωτάτης θεολογικῆς καὶ ἐγκυκλοπαιδικῆς συγκροτήσεως καὶ θεοσέβειαν καὶ φιλοσοφικὴν ἐμβρίθειαν βαθεῖαν καὶ χειραφετούμενος κατὰ μικρὸν ἀπὸ τῆς ἐπιδράσεως οὐ μόνον τῶν ἀρχηγῶν τῆς διαλεκτικῆς θεολογίας (Barth καὶ Gogarten), εἰς τὸ στρατόπεδον τῆς ὁποίας ἀνήκε μέχρι τοῦ 1935, ἀλλ' ἐν μέρει καὶ αὐτῶν τῶν ἀρχηγῶν τῆς μεταρρυθμίσεως, ἐξελίσσεται σὺν τῷ χρόνῳ προϊόντι εἰς σπουδαῖον χριστιανὸν φιλόσοφον φιλοδοξοῦντα νὰ ἀναπτύξῃ καὶ προαγάγῃ τὰ ἐν τῇ Μεταρρυθμίσει ὑπάρχοντα ζώπυρα ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐλευθέρως ὑπ' αὐτοῦ νοουμένης Ἀγ. Γραφῆς. Αἱ τάσεις δ' αὗται εἶναι ἐμφανεῖς καὶ ἐν τῷ μνημονευθέντι καὶ ζωηρῶς σήμερον ἐν τοῖς φιλοσοφικοῖς τε καὶ θεολογικοῖς κύκλοις συζητουμένῳ συστήματι χρι-

(1) Ὅρα ἡμετέραν πραγματείαν «Ὁ E. Brunner καὶ ἡ θεολογία αὐτοῦ» ἐν Ἐπετηρίδι Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν 1937—38.

στιανικῆς ἀνθρωπολογίας, τὰς κυρίας γραμμὰς τοῦ ὁποίου προτιθέμεθα νὰ παράσχωμεν ἐφεξῆς.

Τὸ ἀνθρωπολογικὸν πρόβλημα, ὅπου συναντῶνται καὶ συγκρούονται τὸ περιπαθὲς διαφέρον τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὸ θεῖον κήρυγμα τῆς Βίβλου, εἶναι κατὰ τὸν Brunner ἰδιαζούσης σπουδαιότητος, καθ' ὅσον ἡ ἰδέα, ἣν ἔχει ὁ ἄνθρωπος περὶ ἑαυτοῦ, ἀσκεῖ ἀνυπολόγιστον ἐπίδρασιν ἐπὶ τὸν βίον αὐτοῦ καί, ὅπως διδάσκει ἡ ἱστορία, ἀποβαίνει ὁ δυνιμιστῆς τῆς ζωῆς καθόλου. Τοῦτο ἀποδεικνύεται ἔκ τε τῆς καθ' ἡμέραν πείρας καὶ ἐκ τῆς ἐπιδράσεως, ἣν ἤσκησαν κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους αἱ περὶ ἀνθρώπου ἰδέαι τοῦ Darwin καὶ τοῦ Marx, τοῦ Nietzsche καὶ τοῦ Freud. Ἡ μήπως δὲν ἀποτελοῦσιν αἱ πράξεις ἡμῶν ἀπάντησιν εἰς τὸ ἐρώτημα, πῶς νοοῦμεν ἡμᾶς αὐτοὺς καὶ τὴν ζωὴν;

Ἐν τῇ μελέτῃ τοῦ προβλήματος τούτου, περὶ ὃ ἀσχολεῖται ἀπὸ δεκαεπταετίας, ἐδέχθη ὁ Brunner, κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ὁμολογίαν, πρὸ παντὸς ἄλλου τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Λουθήρου καὶ τοῦ Καλβίνου, ἔπειτα δὲ καὶ τοῦ Kierkegaard καὶ τοῦ Eberhard καὶ τοῦ Gogarten καὶ τοῦ Buber, ἐπηρεάσθη δὲ καὶ ὑπὸ τῶν πορισμάτων τῆς τε βιβλικῆς κριτικῆς καὶ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν (VIII—IX).

Κατ' αὐτὸν μόνον ἡ ὀρθῶς νοουμένη χριστιανικὴ περὶ ἀνθρώπου διδασκαλία, ἣτις οὐδεμίαν ἔχει συγγένειαν οὔτε κατὰ τὴν καταγωγὴν οὔτε κατὰ τὸ περιεχόμενον πρὸς τὸν φιλοσοφικοθερησκευτικὸν ἀνθρωπισμὸν τῆς ἀρχαιότητος, παρὰ τὴν φαινομενικὴν ὁμοιότητα, διαφωτίζει ἐπαρκῶς τὸ πρόβλημα τοῦτο. Ἰὸ πρῶτον δ' ὅπερ δύναται τις νὰ εἴπῃ περὶ τῆς διδασκαλίας ταύτης εἶναι, ὅτι δὲν εἶναι θεωρία τις ἢ φιλοσοφούμενον, ἀλλὰ μαρτυρία τῆς πίστεως. Ἐτερον γνῶρισμα τῆς χριστιανικῆς περὶ ἀνθρώπου διδασκαλίας εἶναι ὅτι ὡς οὐσίαν (καὶ οὐχὶ ὡς κατηγορημα) τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως ἐκδέχεται τὴν εὐθύνην (Verantwortung), ἣν αἰσθάνονται καὶ αὐτοὶ οἱ θεωρητικῶς ἀρνούμενοι αὐτὴν καὶ ἐν ἧ περιλαμβάνονται ἢ τε ἐλευθερία καὶ ἢ δέσμευσις ἐκάστου, ἢ τε ἀνεξαρτησία καὶ ὁ πρὸς τοῖς ἄλλοις σύνδεσμος καὶ ἢ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τοὺς συνανθρώπους σχέσις. Μόνον δὲ ἡ χριστιανικὴ πίστις εἶναι ἡ διαφωτίζουσα ἡμᾶς περὶ τοῦ νοήματος τῆς ἠθικῆς εὐθύνης καὶ περὶ τῆς ἀληθινῆς ἀνθρωπότητος. Τὸ νόημα λοιπὸν τῆς εὐθύνης ταύτης, ὅπερ παρέχεται εἰς ἡμᾶς ὑπὸ τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ, εἶναι ἡ ἀγάπη, ἣτις ἀποτελεῖ «τὸ πλήρωμα τοῦ νόμου» καὶ αὐτὴν τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ νόημα τῆς ζωῆς. Ἐν τῇ ἀγάπῃ τοῦ Θεοῦ ἔχει τὸ εἶναι ἡμῶν τὴν τε ἀρχὴν τὸν τε σκοπὸν καὶ τὸ νόημα αὐτοῦ. Ἀπάντησις δὲ εἰς τὴν θεϊαν ἀγάπην εἶναι ἡ ἀνθρωπίνη ἀγάπη, ἡ πλήρωσις τῆς

εὐθύνης καὶ ἡ πραγματοποίησις τῆς ἀνθρωπότητος (Menschlichkeit). Εὐθύνη λοιπὸν καὶ ἀγάπη εἶναι ἓν καὶ τὸ αὐτό. Οὕτως ἐξηγεῖται ὅτι ἡ ἀθεΐα συμπίπτει μετὰ τῆς ἐλλείψεως ἀγάπης. Τὸ δὲ ὑπάρχειν ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς ἀγάπης δὲν εἶναι ἀπλοῦν κατηγορημα τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' ἀποτελεῖ αὐτὴν τὴν ἀνθρωπίνην ὑπαρξιν καὶ ὁ ἀνθρώπος εἶναι ἐπὶ τοσοῦτον ἀνθρώπος, ὅσον μένει ἐν τῇ ἀγάπῃ. Τὸ ἰδιάζον λοιπὸν γνώρισμα τοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶναι οὔτε ἡ ἐλευθερία οὔτε ἡ δημιουργικὴ τοῦ πνεύματος δύναμις οὔτε ἡ διάνοια, ἀτινα πάντα ἀποτελοῦσι μᾶλλον τοὺς ὅρους τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως, ἐγκειμένης ἐν τῇ ἀγάπῃ. Ἀλλὰ καὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ ἡ οὐσία εἶναι ἡ ἀγάπη οὐ μόνον ἐν τῇ πρὸς τὸν ἀνθρώπον σχέσει αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ καθ' ἑαυτόν, τῆς πρὸς ἡμᾶς ἀγάπης αὐτοῦ ἀποτελούσης οἶονει ἀπόρροιαν τῆς οὐσίας αὐτοῦ. Οὕτως ἐξηγεῖται τὸ «ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστὶ καὶ ὁ μένων ἐν τῇ ἀγάπῃ ἐν τῷ Θεῷ μένει καὶ ὁ Θεὸς ἐν αὐτῷ» (Α' Ἰωάννου δ' 16) (1).

Ὅπως δὲ ὁ ἀνθρώπος ἐννοεῖ καὶ οἴκοθεν τὴν τε ὑπεροχὴν καὶ τὴν ἀθλιότητα αὐτοῦ, δὲν γνωρίζει ὅμως οἴκοθεν τὴν ἀρχὴν οὔτε τῆς ὑπεροχῆς οὔτε τῆς ἀθλιότητος καὶ μόνον διὰ τῆς ἐν Χριστῷ ἀποκαλύψεως δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν ἀμφοτέρω. Ἡ δὲ χριστιανικὴ περὶ ἀνθρώπου διδασκαλία εἶναι τριπλῆ, ἀναφερομένη α') εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ ἀνθρώπου, ὡς κατ' εἰκόνα Θεοῦ δημιουργηθέντος, β') εἰς τὴν ἀντίθεσιν, τ. ἔ. εἰς τὴν καταστροφὴν τῆς εἰκόνας διὰ τῆς ἁμαρτίας καὶ γ') εἰς τὴν μεταξὺ δημιουργίας καὶ ἁμαρτίας ὑπάρχουσαν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἀντίφασιν.

Ὡς πρὸς τὸ πρῶτον ζήτημα, θεμελιώδης εἶναι ἡ παραβολικὴ διήγησις τῆς Γενέσεως περὶ δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου «κατ' εἰκόνα Θεοῦ», ἣτις πρέπει νὰ διασαφηθῇ οὐχὶ δι' αὐθαιρέτων ἐξηγήσεων, ἀλλὰ διὰ τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἀπ. Παύλου ἐν Κολοσσ. γ' 10 «ἀπεκδυσάμενοι τὸν παλαιὸν ἀνθρώπον σὺν ταῖς πράξεσιν αὐτοῦ καὶ ἐνδυσάμενοι τὸν νέον τὸν ἀνακαινούμενον εἰς ἐπίγνωσιν κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος αὐτόν». Τὴν δὲ ὑπὸ τῆς Π Διαθήκης παρεχομένην ἱστορικὴν περὶ τοῦ πρώτου ἀνθρώπου εἰκόνα (ἱστορία τοῦ Ἀδάμ) δὲν ἀποδέχεται ὁ Brunner, παρατηρῶν ὅτι «ὅπου γίνεται λόγος περὶ ἀρχῆς δὲν πρέπει νὰ νοῆται Ἀδάμ τις ζήσας πρὸ τόσων χιλιάδων ἔτων, ἀλλ' ὁ λόγος εἶναι περὶ ἐμοῦ αὐτοῦ καὶ περὶ σοῦ αὐτοῦ καὶ περὶ

(1) Πρὸς ταῦτα πβλ. Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ Ἑλλ. Πατρολ. Migne 35, 892-3 : «Οὐδὲν οὕτως ὡς τὸ εὖ ποιεῖν ἀνθρώπος ἔχει Θεοῦ» καὶ Γρηγορίου Νύσσης ἐν Ε. Π. Μ. 44, 137 «Οὐκοῦν μὴ παρούσης ταύτης (τῆς ἀγάπης), ἅπας ὁ χαρακτὴρ τῆς εἰκόνας μεταπεποιήται».

οΐουδήποτε άλλου» (σ. 78 και 102). Ἡ βιβλική, λέγει, περὶ δημιουργίας διδασκαλία δὲν ἀνταγωνίζεται πρὸς τὴν θύραθεν ἐπιστήμην, ἀλλὰ παραπέμπει εἰς ἐντελῶς ἄλλην σφαῖραν, εἰς τὴν σφαῖραν τῆς καταγωγῆς, περὶ ἧς κατ' ἀρχὴν ἡ ἐπιστήμη γινώσκει τόσον ὀλίγα πράγματα, ὅσον ἡ χημεία τῶν χρωμάτων περὶ τοῦ κάλλους εἰκόνοσ τινὸς καὶ ἡ ἀκουστικὴ τῆς φυσικῆς περὶ τοῦ περιεχομένου μουσικῆς τινος συμφωνίας (79). Ἡ βιβλικὴ λέξις «δημιουργία» ὑποδηλοῖ τὴν ἀγεφύρωτον μεταξὺ δημιουργοῦ καὶ δημιουργήματος ἀπόστασιν, συγχρόνως ὅμως καὶ συνάπτει ἀμφοτέρω ἀναποσπάστως (80). Τοῦτο ἰσχύει καὶ ἐπὶ τῆς διδασκαλίας περὶ τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δημιουργηθέντος, σὺν τῇ διαφορᾷ ὅτι ὁ ἀνθρώπος δὲν ἐδημιουργήθη μόνον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ Θεῷ καὶ πρὸς τὸν Θεόν. Ἐν δὲ τῇ ἐννοίᾳ τῆς «εἰκόνοσ τοῦ Θεοῦ» τῆς παλαιᾶς ἐκκλησίας, ἧς εἰσηγητῆς ἐγένετο ὁ Εἰρηναῖοσ, ὁ κατὰ τὸν Brunner πρῶτοσ μέγασ θεολόγοσ, εὑρισκόμεθα ἐνώπιον συνθέσεωσ τῆσ πλατωνικῆσ, τῆσ ἀριστοτελείου καὶ τῆσ στωικῆσ φιλοσοφίας μετὰ τῆσ χριστιανικῆσ περὶ Θεοῦ ἀντιλήψεωσ, συνθέσεωσ ἣτισ ἐδέσποσε καθ' ὅλον τὸν μεσαίωνα καὶ ἧσ ἡ ἐπίδρασισ ἐξακολουθεῖ καὶ μέχρι σήμερον, καθ' ὅσον ἐπ' αὐτῆσ στηρίζεται, κατ' αὐτόν, ὅλον τὸ διώροφον οἰκοδόμημα τῆσ καθολικῆσ θεολογίας (83). Τὸ οἰκοδόμημα δὲ τοῦτο διεσάλευσε πρῶτοσ ὁ Λούθηροσ, ἄρας τὴν μεταξὺ εἰκόνοσ καὶ ὁμοιότητοσ διάκρισιν καὶ διδάξασ ὅτι ἡ λεγομένη *justitia originalis*, ἣτισ δὲν ἀποτελεῖ δῶρον ὑπερφυσικὸν τῆσ Θείασ χάριτοσ, ἀλλὰ φυσικὴν κατάστασιν τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι αὐτὴ ἡ εἰκὼν τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ὅστισ ἐπομένωσ διὰ τῆσ ἁμαρτίας δὲν ἐστερηθῆ ὑπερφυσικοῦ τινοσ δώρου, ἀλλ' αὐτῆσ τῆσ φύσεωσ αὐτοῦ, ἐξ ἧσ μόνον λείψανά τινα διεσώθησαν (85).

Ἐπειδὴ δ' ὁ Λούθηροσ ἔστη, κατὰ τὸν Brunner, ἐν τῷ μέσῳ τῆσ ὁδοῦ, χωρὶσ νᾶποπερατώση τὴν ἀνατροπὴν τῆσ εἰρημένησ συνθέσεωσ, ἐπιχειρεῖ αὐτόσ τὸ ἔργον τοῦτο ἀφ' ἑνὸσ μὲν διὰ τῆσ ἄγαν ὀνοματοκρατικῆσ ἀπομακρύνσεωσ ἀπὸ τῆσ παραδεδομένησ ἱστορικῆσ μορφῆσ τῆσ περὶ δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου χριστιανικῆσ διδασκαλίας καὶ διὰ τῆσ συσχετίσεωσ ἐκάστου ἀνθρώπου πρὸσ τε τὴν διὰ τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ δημιουργίαν καὶ πρὸσ τὴν ἁμαρτίαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ τῆσ ἐκδοχῆσ «τῆσ εἰκόνοσ τοῦ Θεοῦ» ἐν ἐννοίᾳ τελείωσ «προσωπικῆ» καὶ «ἐνεργητικῆ» (*völlig personalistisch und aktualistisch*), ἐπὶ ἐγκαταλείπει τῆσ ἀριστοτελείου ἐννοίας περὶ τοῦ ἀνθρώπου ὡσ «ζώου λογικοῦ». Ἐν ἐννοίᾳ μὲν «προσωπικῆ» ἐκδέχεται τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ ὁ Brunner ἐννοῶν, ὅτι αὕτη ἔγκειται ἐν τῇ προσωπικότητι, ὅπερ σημαίνει ὅτι ὁ ἀνθρώποσ ἔχει τὴν ἱκανότητα τοῦ αὐτοπροσδιορισμοῦ

καὶ τῆς αὐτοαποφάνσεως, δηλ. ἔχει δημιουργηθῆ ὡς ὑπεύθυνον ὄν, ἢ δὲ «ἐνεργητικῆ» ἐκδοχῆ τῆς εἰκόνας τοῦ Θεοῦ ἔγκειται ἐν τούτῳ, ὅτι αὕτη δὲν ἐκλαμβάνεται ὡς νοητικὴ φύσις ἐν ἑαυτῇ ἀναπαυομένη, ἢ δὲ πρὸς τὸν Θεὸν σχέσις τοῦ ἀνθρώπου ἐκλαμβάνεται οὐχὶ ὡς στατική, ἀλλ' ὡς αἰεὶ ἐνεργουμένη.

Κατὰ τὸν Brunner δὲν πρέπει νὰ νοῶμεν τὸν κατ' εἰκόνα Θεοῦ δημιουργηθέντα ἄνθρωπον ὡς φύσιν λογικὴν ὁμοίαν τῷ Θεῷ, εἰς ἣν προσετέθη ὡς δῶρον ὑπερφυσικόν, κατὰ τὴν ῥωμαιοκαθολικὴν διδασκαλίαν, ἢ μετὰ τοῦ Θεοῦ κοινωνία, ἀλλ' ἀντιστρόφως ὡς τὸν ἐν στενῇ πρὸς αὐτὸν σχέσει πλασθέντα καὶ διὰ τοῦ λογικοῦ πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῆς σχέσεως ταύτης ἐφοδιασθέντα ἄνθρωπον. *Justitia* δὲ *originalis* δὲν εἶναι κατ' αὐτὸν ἄλλο τι, εἰμὴ «τὸ εἶναι ἐν τῇ ἀγάπῃ», οὐχὶ ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ὅτι ὁ δίκαιος οὗτος ἄνθρωπος ἔζησέ ποτε (τοῦτο ἀποτελεῖ κατ' αὐτὸν ἱστορικὸν ἔνδυμα τῆς βαθυστοχάστου ἀληθείας), ἀλλ' ἡ δικαιοσύνη αὕτη εἶναι τὸ «ἐφ' ᾧ» ἔπλασεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, ὅστις ἀπομακρυνόμενος ἀπ' αὐτῆς δὲν ἀπομακρύνεται ἀπλῶς ἀπὸ καθήκοντός τινος, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦ χαρίσματος τοῦ «εἶναι ἐν τῇ ἀγάπῃ».

Ἡ οὐσία λοιπὸν τῆς «εἰκόνας τοῦ Θεοῦ» εἶναι ἡ ὡς ἄνω νοουμένη *justitia originalis* καὶ οὐχὶ τὸ λογικὸν καὶ τὸ αὐτεξούσιον (95). Διὰ δὲ τῆς ἁμαρτίας ἡ *justitia originalis*, ἡ ἀποτελοῦσα τὴν ἀρχέγονον τοῦ ἀνθρώπου κατάστασιν, ἀπώλετο, τοῦ ἀνθρώπου μὴ ζῶντος πλέον ἐν τῇ ἀγάπῃ τοῦ Θεοῦ, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ ἐκμηδενισθῆ, καθόσον ὁ ἄνθρωπος, καὶ ὡς ἁμαρτωλός, μόνον ἐκ τῆς ἀρχετύπου θείας εἰκόνας εἶναι νοητός.

Τὸ ἐν ἀγάπῃ ὑπεύθυνον τοῦ ἀνθρώπου πραγματοποιεῖται ἐν τῇ πρὸς τὰ ἄλλα πλάσματα σχέσει αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο μετὰ τῆς μεγάλης ἐντολῆς τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν Θεὸν συνάπτεται ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν πλησίον, νοουμένη καὶ αὕτη πρὸ παντὸς οὐχὶ ὡς ἐντολή, ἀλλ' ὡς δῶρον, τοῦ ἀνθρώπου μὴ δυναμένου νὰ θεωρῆται ὡς τοιούτου κατ' ἑαυτόν, εἰμὴ πρῶτον ἐν τῇ μετὰ τῶν ἄλλων κοινωνίᾳ, ἐν ᾗ ἐκδηλοῦται ἡ ἀγάπη, ἐν τῇ ἐκδηλώσει τῆς ὁποίας ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἄνθρωπος. Οὕτως, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν αὐτάρκειαν καὶ τὸν τιτανισμόν τῆς «αὐτονόμου διανοίας» τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας, ἐν ᾗ θεοποιεῖται τὸ «ἐγώ», ἐν τῇ χριστιανικῇ ἀνθρωπολογίᾳ τὸ ἀνθρώπινον «ἐγώ» περιορίζεται ὑπὸ τῆς μετὰ τοῦ «σὺ» κοινωνίας. Ἐπίσης ὅμως τὸ «ἐγώ» συνδέεται καὶ πρὸς τὸ σῶμα, ἕτερον πεδίου δράσεως, διὰ μέσου τοῦ ὁποίου ὁ ἄνθρωπος διαμορφοῖ τὴν ὕλην μιμούμενος τὸν Θεὸν καὶ ἐκδηλοῖ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, ὡς καὶ ὁ Θεὸς ἐν τῇ δημιουργίᾳ, οὕτω δὲ ἀποβαίνει πολίτης δύο κόσμων.

Πρὸς τοῖς ἀνωτέρω, ἀποτελεῖ οὐσιῶδες τῆς χριστιανικῆς ἀνθρωπολογίας στοιχεῖον, ἅμα δὲ καὶ τὴν ἀρνητικὴν προϋπόθεσιν τῆς διδασκαλίας περὶ ἀπολυτρώσεως, ἢ διδασκαλία περὶ τῆς μεταξὺ τῆς ἀρχηγόνου καταστάσεως τοῦ κατ' εἰκόνα Θεοῦ πλασθέντος ἀνθρώπου καὶ τῆς παρούσης καταστάσεως αὐτοῦ ὑπαρχούσης ἀντιθέσεως, ὀφειλομένης εἰς τὴν ἁμαρτία. Κατὰ τὴν διδασκαλίαν δὲ ταύτην, ἥτις δύναται νὰ λογισθῇ ὡς ἡ μόνη ἀνταποκρινομένη πρὸς τὴν πραγματικότητα, ὁ ἄνθρωπος κατέστη δοῦλος τῆς ἁμαρτίας, χωρὶς νὰ ἔχη τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἀποφυγῆς αὐτῆς, συγχρόνως ὅμως ἀναγνωρίζεται καὶ ὡς ὑπεύθυνος τῶν πράξεων αὐτοῦ. Διὰ τῆς παραδεδομένης ὅμως ἐκκλησιαστικῆς διδασκαλίας περὶ κληρονομικοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος, ὑπὸ τὴν ἱστορικὴν αὐτῆς μορφήν, δὲν εἶναι δυνατόν, κατὰ τὸν Brunner νὰ συμβιβασθῶσιν αἱ ἀντιθέσεις μεταξὺ ἀναγκαιότητος καὶ ὑπευθύνου ἀφ' ἑνὸς καὶ ὁλότητος καὶ προσωπικότητος ἀφ' ἑτέρου, καὶ διὰ τοῦτο, ἄκρα ὀνοματοκρατία καὶ ἐνταῦθα στοιχῶν, εἰσηγεῖται καὶ ἐνταῦθα τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς ἱστορικῆς μορφῆς (ἁμαρτία πρωτοπλάστων) τῆς περὶ ἁμαρτίας χριστιανικῆς διδασκαλίας, ὡς μὴ ἐξηγούσης δῆθεν τὴν προσωπικὴν πρὸς τὴν ἁμαρτίαν σχέσιν ἐκάστου ἀνθρώπου. Ἡ οὐσία τῆς ἁμαρτίας ἔγκειται κατὰ τὸν Br. ἐν τούτῳ, ὅτι αὕτη εἶναι ἀποστασία καὶ ἕβρις κατὰ τοῦ Θεοῦ, ἔπαρσις καὶ ἐπιθυμία ἐξισώσεως πρὸς αὐτόν, χειραφεσία ἀπ' αὐτοῦ καὶ αὐτὸ τοῦτο ἔχθρα κατὰ τοῦ Θεοῦ ἐκ μέρους ἐκείνου, ὅστις ἐπλάσθη, ἵνα ἀνήκη καὶ νὰ φέρεται καὶ σπεύδῃ πρὸς αὐτόν καὶ νὰ ἀγαπᾷ αὐτόν. Τοῦτο εἶναι καὶ τὸ νόημα τῆς βιβλιοστοχάστου διηγήσεως τοῦ γ' κεφ. τῆς Γενέσεως, ἐν ἀντιβολῇ καὶ πρὸς τὰς παραβολὰς τοῦ Ἰησοῦ ἀγγελίου περὶ τῶν πονηρῶν ἀμπελουργῶν καὶ περὶ τοῦ ἀσιώτου υἱοῦ. Καὶ ἐν τούτῳ, λέγει μετὰ τοῦ Kierkegaard, ἔγκειται ἡ διαφορὰ τῆς περὶ ἁμαρτίας βιβλικῆς ἀντιλήψεως, ἐκδεχομένης αὐτὴν οὐχὶ ὡς καθαρὰν, ἀλλ' οἶονεὶ ὡς «θετικὴν ἀρνησιν», ἀπὸ τῆς περὶ κακοῦ γνώμης τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, ἐκλαμβανούσης τὸ κακὸν ὡς ἀρνησιν. Καθ' ὅσον ὅμως ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι μόνον πνευματικόν, ἀλλὰ καὶ σωματικὸν ὄν, ἡ ἁμαρτία συμβαίνει πάντοτε διὰ μέσου τῆς σωματικῆς ἐπιθυμίας καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ κατὰ τὴν βιβλικὴν περὶ γενέσεως τῆς ἁμαρτίας ἀντίληψιν ἡ ἁμαρτία ἐμφιλοχωρεῖ ἔξωθεν. Ἐν πάσῃ δὲ ἀνθρωπίνῃ ἁμαρτίᾳ ἐνυπάρχουσι τὰ σημεῖα τῆς ἀδυναμίας, τῆς ἐλλείψεως ἐμπιστοσύνης πρὸς τὸν Θεὸν καὶ εἰς τὴν ἐπάρκειαν τῆς εἰς τοῦτον ἀφοσιώσεως πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν ἀναγκῶν τῆς ζωῆς. Καὶ οὕτως ὅμως παραμένει μυστηριώδης ἡ γένεσις τῆς ἁμαρτίας, περὶ ἧς ἡμεῖς οἱ ἄνθρωποι τοῦτο μόνον δυνάμεθα νὰ γινώσκωμεν, ὅτι εἴμεθα

δι' αὐτὴν ὑπεύθυνοι καὶ ὅτι ἡ αἰτία τῆς ἁμαρτίας εἶναι ἢ τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν Θεὸν ὑπερβαίνουσα ἡμετέρα φιλαυτία καὶ αὐθαιρεσία. Ἐπειδὴ ἡ ἁμαρτία προϋποθέτει τὴν κατ' εἰκόνα δημιουργίαν τοῦ ἀνθρώπου ὡς ὄντος ὑπευθύνου, καθ' ὅσον ἔγκειται ἐν τούτῳ, ὅτι ἡ εἰκὼν θέλει νὰ ἐξισωθῇ πρὸς τὸ πρωτότυπον, ὁ πλανήτης πρὸς τὸν ἥλιον. Ἀποτέλεσμα δὲ τῆς ἁμαρτίας εἶναι ἢ διαστροφή τῆς πρὸς τὸν Θεὸν σχέσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἢ ἀπώλεια τῆς ἀθρότητας, ἢ ἐνοχὴ τοῦ ἀνθρώπου, ἢ πονηρὰ συνείδησις ἢ ἐξαγγέλλουσα τὴν ὀργὴν τοῦ Θεοῦ, ἢ ὑποδούλωσις εἰς τὴν ἁμαρτίαν, ἢ ἀπώλεια τῆς ἐλευθερίας, ἢ καταστροφή τῆς εἰκόνης, ἢ ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου τοποθέτησις τοῦ «ἐγὼ» αὐτοῦ εἰς τὸν τόπον τοῦ ἐκτοπισθέντος Θεοῦ, ἄρα ἡ ἐκκεντρικότης, χωρὶς οὕτω νὰ παύσῃ ὁ ἀρχικός προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου ὡς τὸ νόημα τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ καὶ χωρὶς ὁ ἄνθρωπος νὰ παύσῃ ὡς ζῶον κοινωνικόν, οἷον ἐπλάσθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὑπεύθυνον κατὰ τὴν μορφήν. Ἀλλὰ μὴν ἀπαντες οἱ ἄνθρωποι ἀποτελοῦσιν ἀλληλεγγύως συνηρθρωμένην ἐνότητα, ἐν σῶμα μετὰ πολλῶν μελῶν, ἄρα μετέχουσι πάντες καὶ τῆς ἁμαρτίας, εἶναι πάντες ἁμαρτωλοί, ἕκαστος χωριστὰ καὶ πάντες ὁμοῦ (134). Ἡ ἐν τῇ ἁμαρτίᾳ ἐνότης τοῦ ἀνθρωπίνου γένους εἶναι ὁ τύπος, οὗτινος ἀντίτυπος εἶναι ἢ ἐν Χριστῷ ἐνότης τῆς λυτρωθείσης ἀνθρωπότητος. Τοῦτο ἀποτελεῖ, κατὰ τὸν Br., καὶ τὴν οὐσίαν τῆς διδασκαλίας τῆς Κ. Δ. περὶ τῆς ἁμαρτίας καὶ οὐχὶ ἢ περὶ κληρονομικοῦ ἁμαρτήματος διδασκαλία, ἣν θεωρεῖ ὡς δῆθεν παρεῖσακτον, ὡς νομίζει ἐσφαλμένην καὶ τὴν ἱστορικὴν διασάφησιν τῆς πρώτης ἁμαρτίας, ὡς ἐν ὄρισμένῳ χρόνῳ καὶ ὄρισμένῳ προσώπῳ συμβάσης. Ὅπως δηλ. ματαίως ἐρωτῶμεν περὶ τοῦ τρόπου, τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου τῆς δημιουργίας, οὕτω προκειμένου καὶ περὶ τῆς ἁμαρτίας. Δημιουργία καὶ πτῶσις κεῖνται ὀπισθεν τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐποπτικῆς πραγματικότητος, ἣς τυγχάνουσι μόνον προϋποθέσεις (136). Προκειμένου δὲ περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς περὶ ἁμαρτίας διδασκαλίας ὁ Brunner δὲν διστάζει νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι ἡ διδασκαλία τῶν μεταρρυθμιστῶν πόρρω ἀπέχει τοῦ νὰ εἶναι ἱκανοποιητικὴ καὶ ὅτι ὁ Λύγουστίνος ἐμελέτησεν ἐμβριθέστερον ἐνταῦθα τὰ πράγματα ἢ ὁ Λούθηρος καὶ ὁ Καλβῖνος (140), οἵτινες, πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ «κατ' ἀνάγκην ἁμαρτάνειν» ἀπὸ πάσης ἐξασθενήσεως, παρίστανται οὐχὶ τελείως ἀθῶοι τῆς μομφῆς, ὅτι περιέπεσον εἰς τὴν ξένην πρὸς τὴν Βίβλον ἑτεραρχίαν (Determinismus). Ἡ ὑπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς διδασκαλίας παρεξήγησις ἔγκειται ἐνταῦθα εἰς τὸ ὅτι ἡ ἁμαρτία ἐκλαμβάνεται ὡς κατάστασις, ἐφαρμοζομένων φυσικῶν κατηγοριῶν, ἐνῶ εἶναι πάντοτε ἐνέργεια (142). Ἡ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἀπομάκρυνσις δὲν εἶναι τι τὸ συντετελεσμένον, ἀλλὰ τι τὸ αἰεὶ γινόμενον.

Παρά την διὰ τῆς ἁμαρτίας καταστροφήν τῆς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ εἰκόνης τοῦ Θεοῦ, διασφύζονται ἐν αὐτῷ ἱκανὰ ἴχνη αὐτῆς τε καὶ τοῦ ἀρχεγόνου μεγαλείου τοῦ ἀνθρώπου⁽¹⁾, οἷα εἶναι ἡ πνευματικότης, ἡ ἰδέα τῆς ἀληθείας, ἡ πρὸς τὴν τελειότητα νοσταλγία, ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ, ἡ θρησκευτικὴ καὶ ἠθικὴ συνείδησις, ἡ κοινωνικότης, ἡ δημιουργικότης καὶ ὁ προφορικὸς λόγος. Παραλλήλως ὅμως πρὸς τὰς ἐκδηλώσεις ταύτας βαίνουνσι καὶ αἱ ἀρίδηλοι ἐκφάνσεις τῆς ἀθλιότητος τοῦ ἀνθρώπου, οἷαι εἶναι ἡ ἀγνοία αὐτοῦ ἐπὶ τοσοῦτων θεμελιωδῶν προβλημάτων, ἡ ὑποδούλωσις εἰς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ δημιουργικότητα, ἡ μεταξὺ ἀτόμου καὶ κοινωνίας, ἐλευθερίας καὶ ἀυθιεντίας ἀντίθεσις, ἡ τραγικότης τῆς ζωῆς, ἐν γένει αἱ ἀντιφάσεις τοῦ ἀνθρώπου καὶ πρὸ παντὸς ἡ αὐτοαποκρίσις τοῦ ἀνθρώπου, ἅτινα πάντα προδίδουσι τὴν καταστροφήν αὐτοῦ, ἧς προῖόν εἶναι ἡ θλίψις, ἡ ἀγωνία, ἡ ἀπόγνωσις καὶ ὁ θάνατος (194 ἐξ.). Καὶ ἐν τούτοις, ἐν τῇ ἁμαρτίᾳ αὐτῇ ἀποκαλύπτεται ἡ εἰκὼν τοῦ Θεοῦ, καθ' ὅσον ἡ ἁμαρτία προῦποθέτει τὴν εἰκόνα, ὡς καὶ ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ τὴν ἀγάπην αὐτοῦ. Αἱ ἐκδηλοὶ αὗται ἀντιφάσεις καὶ δὴ καὶ ἡ θεμελιώδης μεταξὺ δημιουργίας καὶ ἁμαρτίας ἀντίφρασις, παρὰ πάσας τὰς γενομένας ἀποπείρας, οὐδαμοῦ ἀλλαγῶν, ἐν οὐδενὶ ἄλλῳ θρησκευματι καὶ ἐν οὐδενὶ φιλοσοφικῷ συστήματι διευκρινοῦνται καὶ κατανοοῦνται καὶ αἴρονται, εἰ μὴ ἐν τῷ ἐνανθρωπήσαντι θείῳ Λόγῳ καὶ διὰ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως, δι' ἧς ἀπεκδυόμενοι «τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον τὸν φθειρόμενον κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῆς ἀπάτης... ἐνδυόμεθα τὸν καινὸν ἄνθρωπον τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα ἐν δικαιοσύνῃ καὶ ὁσιότητι ἀληθείας» (Ἐφεσ. δ' 24). Ἄλλὰ μὴν ἡ πίστις εἶναι τὸ βῆμα πρὸς τὴν ἀγάπην, ἧτις ἀποτελεῖ τὸ περιεχόμενον τῆς πιστευούσης ὑπάρξεως. Ἄρα ἡ ἀγάπη εἶναι μείζων τῆς πίστεως (Α' Κορ. ιγ' 13), ἀφ' οὗ ἄλλως τε καὶ «ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστὶ» καὶ οὐχὶ πίστις (499 ἐξ.).

Τοιαύτη εἶναι ἐν γενικαῖς γραμμαῖς ἡ χριστιανικὴ ἀνθρωπολογία τοῦ Brunner.

Ὁ θεολογικῶς μεμορφωμένος ἀναγνώστης ἀντιλαμβάνεται, ὅτι ὁ ἐπιφανὴς οὗτος καλβινικὸς θεολόγος κινεῖται μὲν καὶ ἐνταῦθα ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῆς προτεσταντικῆς διδασκαλίας, ἀλλ' ὅμως ἐν τισὶ σημείοις θραύει τὸ πλαίσιον τοῦτο, ἵνα προσεγγίσῃ εἰς τὴν καθολικὴν ἢ μᾶλλον

(1) Κατὰ τὸν Brunner διὰ τῆς ἁμαρτίας ἀπόλετο μὲν τὸ ἀνθρώπινον (ἡ εἰκὼν) ὡς περιεχόμενον, ὡς εἶναι δηλ. ἐν τῇ ἀγάπῃ, διετηρήθη δὲ ὡς μορφή ἢ ὡς ὑφή, τ. ἔ. ὡς ὑπεύθυνον εἶναι (166), ὅπερ ὑπενθυμίζει τὴν ὀρθόδοξον διδασκαλίαν περὶ ἀχρηστεύσεως μὲν οὐχὶ δὲ καὶ ἀποσβέσεως τῆς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ εἰκόνης τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς ἁμαρτίας.

εἰς τὴν ὀρθόδοξον διδασκαλίαν, εἰ καὶ ἀγνοεῖ αὐτήν, ὅπερ οὐδαμῶς παρίδοξον, εἰς ἔχῃ δίκαιον ὁ O. Bauhofer διατεινόμενος, ὅτι ὁ Br. δὲν γινώσκει ἐπαρκῶς οὐδὲ τὴν ῥωμαιοκαθολικὴν⁽¹⁾. Τὰ σημεῖα δὲ ταῦτα τῆς προσεγγίσεως εἶναι ἀπὸ τινος ἐπόψεως ἢ προσωποκρατικῆ καὶ ἐνεργητικῆ («personalistisch und aktualistisch») ἀντίληψις τῆς ἁμαρτίας καὶ πρὸ παντὸς ἢ ὑπ' αὐτοῦ ἄρνησις τῆς τελείας διαφθορᾶς τῆς εἰκόνης ἐν τῷ ἀνθρώπῳ. Κατὰ τᾶλλα ὁ Brunner κινεῖται ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς προτεσταντικῆς διδασκαλίας, ἐπανειλημμένως δὲ φωρᾶται παρεκκλίνων καὶ εἰς ἀντιλήψεις ἀπαραδέκτους ἐξ ἐπόψεως οὐ μόνον ὀρθοδόξου, ἀλλὰ καὶ αὐστηρῶς καλβινικῆς. Παρὰ ταῦτα δ' ὅμως καὶ παρὰ τὸ ὅτι διὰ τῆς ὑπ' αὐτοῦ προτεινομένης, ἀλλὰ καὶ μὴ πλήρως ἐπιτυγχανομένης ἀπομακρύνσεως ἀπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς περὶ ἁμαρτίας διδασκαλίας μᾶλλον περιπλέκεται τὸ ἀνθρωπολογικὸν πρόβλημα, πρέπει νὰ ἀνομολογηθῇ ὅτι τὸ βαθυστόχαστον σύστημα τῆς χριστιανικῆς ἀνθρωπολογίας τοῦ Brunner δημιουργεῖ ἐποχὴν ἐν τῇ ἀνθρωπολογίᾳ οὐ μόνον ἀπὸ θεολογικῆς, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ φιλοσοφικῆς ἐπόψεως καὶ περιποιεῖ τιμὴν εἰς τὴν προτεσταντικὴν ἐπιστήμην.

(¹) Ὅρα καθολ. περιοδικὸν Stimmen der Zeit, 1938, σελ. 381. Ἄλλας κριτικὰς περὶ τῆς ἀνθρωπολογίας τοῦ Brunner ὄρα ἐν Theol. Blätter ὑπὸ Bachmann (1937 σ. 261 ἐξ.), ἐν Zeitschr. f. Theologie u. Kirche ὑπὸ Thimme (1938, III), ἐν τῇ ὑπὸ τὸν τίτλον Kirche, Staat, Mensch συλλογῇ ῥωσικῶν μελετημάτων ὑπὸ Vyscheslavschev (1937, σ. 295 ἐξ.) κ. ἄ.